Sanskrit October Month class-6

द्वादशःपाठः

दशमः त्वम असि (दसवें तुम हो)

कठिन शब्दार्थाः

- एकदा - एक बार
- तीर्त्वा - तैर कर
- अपि सर्वे उत्तीर्णा- क्या सब पार कर गए हैं?
- तूष्णीम - चुपचाप
- अतिष्ठान - बैठ गए
- स्नातुम - नहाने के लिए
- युष्माकम - तुम लोगों का

शब्दार्थाः

- दृष्टवा - देखकर
- इदानीम - अब
- पथिक - राहगीर
- अगणयत - गिना
- दशमः - दसवाँ
- प्रहष्टाः - प्रसन्न
- भूत्वा - होकर
- आदिशत - आदेश

अभ्यासः

वांचनकार्य

प-1 उच्चारणं कुरुत-

पुँल्लिङ्गे	स्त्रीलिङ्गे	नपुंसकलिङ्गे
एकः	एका	एकम्
द्वौ	द्वे	द्वे
त्रयः	तिस्त्रः	त्रीणि
चत्वारः	चतस्त्रः	चत्वारि

पञ्च	पञ्च	पञ्च
षट्	षट्	षट्
सप्त	सप्त	सप्त
अष्ट	अष्ट	अष्ट
नव	नव	नव
दश	दश	दश

साहित्य

प्र-2 प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत-

(क) कति बालकाः स्नानाय अगच्छन्?

उत्तर-दश बालकाः स्नानाय अगच्छन्।

(ख) ते स्नानाय कुत्र अगच्छन्?

उत्तर-ते स्नानाय नदीम् अगच्छन्।

(ग) ते कं निश्चयम् अकुर्वन्?

उत्तर-ते निश्चयम् अकुर्वन् यत् दशमः नद्यां मग्नः।

(घ) मार्गे कः आगच्छत्?

उत्तर-मार्गे पथिकः आगच्छत्।

(ङ) पथिकः किम् अवदत्?

उत्तर- पथिकः अवदत् दशमः त्वम् असि इति।

प्र-3 शुद्धकथनानां समक्षम् (✔) इति अशुद्धकथनानां समक्षं (✖) कुरुत-

(क) दशबालकाः स्नानाय अगच्छन्।	✔
(ख) सर्वे वाटिकायाम् अभ्रमन्।	✖
(ग) ते वस्तुतः नव बालकाः एव आसन्।	✖
(घ) बालकः स्वं न अगणयत्।	✔

(ङ) एकः बालकः नद्यां मग्नः।	✖
(च) ते सुखिताः तूष्णीम् अतिष्ठन्।	✖
(छ) कोऽपि पथिकः न आगच्छत्।	✖
(ज) नायकः अवदत्-दशमः त्वम् असि इति।	✖
(झ) ते सर्वे प्रहृष्टाः भूत्वा गृहम् अगच्छन्।	✔

प्र–4 मञ्जूषातः शब्दान् चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

गणयित्वा	श्रुत्वा	दृष्ट्वा	कृत्वा	गृहीत्वा	तीर्त्वा

(क) ते बालकाः <u>तीर्त्वा</u> नद्याः उत्तीर्णः।
(ख) पथिकः बालकान् दुःखितान् <u>दृष्ट्वा</u> अपृच्छत्।
(ग) पुस्तकानि <u>गृहीत्वा</u> विद्यालयं गच्छ।
(घ) पथिकस्य वचनं <u>श्रुत्वा</u> सर्वे प्रमुदिताः गृहम् अगच्छन्।
(ङ) पथिकः बालकान् <u>गणयित्वा</u> अकथयत् दशमः त्वम् असि।
(च) मोहनः कार्यं <u>कृत्वा</u> गृहं गच्छति।

रचनात्मक–कार्यम

प्र–5 चित्राणि दृष्ट्वा संख्यां लिखत-

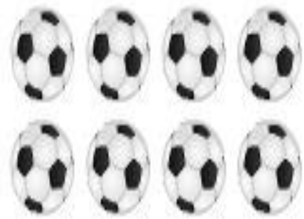

<u>अष्ट</u> कन्दुकानि।

<u>त्रयः</u> चटकाः।

<u>एकम्</u> पुस्तकम्।

<u>द्वौ</u> मयूरौ।

द्वे बालिके।

षट् तालाः।

पञ्च कपोताः।

दश पत्राणि।

त्रयोदशः पाठः

विमानयानं रचयाम (हवाई जहाज बनाएँ)

कठिन शब्दार्थाः

- विमानयानम - हवाई जहाज
- वायुविहारम - वायु में भ्रमण
- उन्नतवृक्षम - ऊँचे वृक्ष को
- सोपानम - सीढी को
- कृषिकजनानां - किसानों के
- मौक्तिकहारम - मोतियों के हार को

शब्दार्थाः

- विमले - स्वच्छ
- करवाम - करें
- विपुले - बहुत अधिक
- प्रतियाम - वापस लौटें
- आदाय - लेकर
- हर्षम - प्रसन्नता
- जनयाम - उत्पन्न करें

अभ्यासः

साहित्य

प्र–2 कोष्ठकान्तर्गतेषु शब्देषु तृतीया-विभक्तिं योजयित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत–

यथा– नभः चन्द्रेण शोभते। (चन्द्र)

क. सा **विमलेन** जलेन मुखं प्रक्षालयति। (विमल)

ख. राघवः **विमानयानेन** विहरति। (विमानयान)

ग. कण्ठः **मौक्तिकहारेण** शोभते। (मौक्तिकहार)

घ. नभः **सूर्येण** प्रकाशते। (सूर्य)

ङ. पर्वतशिखरम् **अम्बुदमालया** आकर्षकं दृश्यते। (अम्बुदमालया)

प्र–3 भिन्नवर्गस्य पदं चिनुत–	**भिन्नवर्गः**
यथा – सूर्यः, चन्द्रः, अम्बुदः, शुक्रः।	अम्बुदः
(क) पत्राणि, पुष्पाणि, फलानि, मित्राणि।	मित्राणि
(ख) जलचरः, खेचरः, भूचरः, निशाचरः।	निशाचर
(ग) गावः, सिंहाः, कच्छपाः, गजाः।	गावः,
(घ) मयूराः, चटकाः, शुकाः, मण्डूकाः।	मण्डूकाः
(ङ) पुस्तकालयः, श्यामपट्टः, प्राचार्यः, सौचिकः।	सौचिकः
(च) लेखनी, पुस्तिका, अध्यापिका, अजा।	अजा

प्र–4 प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत–

(क) के वायुयानं रचयन्ति?

उत्तर– राघव-माधव-सीता-ललिताः वायुयानं रचयन्ति।

(ख) वायुयानं कं–कं क्रान्त्वा उपरि गच्छति?

उत्तर– वायुयानम् उन्नतवृक्षं तुङ्गं भवनम् आकाशं च क्रान्त्वा उपरि गच्छति।

(ग) वयं कीदृशं सोपानं रचयाम?

उत्तर– वयं हिमवन्तं सोपानं रचयाम।

(घ) वयं कस्मिन् लोके प्रविशाम?

उत्तर– वयं चन्दिरलोकं प्रविशाम।

(ङ) आकाशे काः चित्वा मौक्तिकहारं रचयाम?

उत्तर–आकाशे विविधाः सुन्दरताराश्चित्वा मौक्तिकहारं रचयाम।

(च) केषां गृहेषु हर्षं जनयाम?

उत्तर–दुःखित-पीडित-कृषिजनानां गृहेषु हर्षं जनयाम।

व्याकरण

प्र–5 विलोमपदानि योजयत–

उन्नतः – अवनतः

गगने – पृथिव्याम्

सुन्दरः – असुन्दरः

चित्वा – विकीर्य

दुःखी – सुखी

हर्षः- शोकः

प्र–6 समुचितैः पदैः रिक्तस्थनानि पूरयत–

विभक्तिः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	भानुः	भानू	भानवः
द्वितीया	गुरुः	गुरू	गुरून्
तृतीया	पशुना	पशुभ्याम्	पशुभिः
चतुर्थी	साधवे	साधुभ्याम्	साधुभ्यः
पञ्चमी	वटोः	वटुभ्याम्	वटुभ्यः
षष्ठी	गुरोः	गुर्वोः	गुरूणाम्
सप्तमी	शिशौ	शिश्वोः	शिशुषु
सम्बोधन	हे विष्णो	हे विष्णू	हे विष्णवः

प्र–7 पर्याय–पदानि योजयत–

- गगने – आकाशे

- विमले – निर्मले
- चन्द्रः – निशाकरः
- सूर्यः   – दिवाकरः
- अम्बुदः - जलदः

Sanskrit September Month class-6

एकादशःपाठ

पुष्पोत्सवः (फूलों का उत्सव)

कठिन शब्दार्थाः

- उत्सवप्रिय - उत्सवों का प्रेमी
- पुष्पव्यजनानि - फूलों के पंखे
- पाटलपुष्पैः - गुलाब से फूलों से
- समाधिस्थले - दरगाह
- यानोत्सवः - गाड़ियों का उत्सव

शब्दार्थाः

- कुत्रचित - कहीं पर
- पशूत्सवः - पशुओं का उत्सव
- अन्यतमः - कई में से एक
- इति नाम्ना - इस नाम से
- कर्णिकारपुष्पैः - कनेर के फूलों से
- जपापूष्पैः - गुड़हल के फूलों से
- नयन्ति - ले जाते हैं
- यावत - तक
- मल्लिकापुष्पैः - चमेली के फूलों से
- पतङ्गानाम - पतंगो का

अभ्यासः

वांचनकार्य

प्र–1 वचनानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयतः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
यथा-	मन्दिरे	मन्दिरयोः	मन्दिरेषु
	असवरे	<u>अवसरयोः</u>	<u>अवसरेषु</u>
	<u>स्थले</u>	स्थलयोः	<u>स्थलेषु</u>
	<u>दिवसे</u>	<u>दिवसयोः</u>	दिवसेषु
	क्षेत्रे	<u>क्षेत्रयोः</u>	<u>क्षेत्रेषु</u>
	<u>व्यजने</u>	व्यजनयोः	<u>व्यजनेषु</u>
	<u>पुष्पे</u>	<u>पुष्पयोः</u>	पुष्पेषु

साहित्य

प्र–2 कोष्ठकेषु प्रदत्तशब्देषु समुचितपदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

(क) **<u>भारते</u>** बहवः उत्सवाः भवन्ति। (भारतम्/भारते)

(ख) **<u>सरोवरे</u>** मीनाः वसन्ति। (सरोवरे/सरोवरात्)

(ग) जनाः **<u>मन्दिरे</u>** पुष्पाणि अर्पयन्ति। (मन्दिरेण/मन्दिरे)

(घ) खगाः **<u>नीडेषु</u>** निवसन्ति। (नीडानि/नीडेषु)

(ङ) छात्राः **<u>प्रयोगशालायाः</u>** प्रयोगं कुर्वन्ति। (प्रयोगशालायाम्/प्रयोगशालायाः)

(च) **<u>उद्याने</u>** पुष्पाणि विकसन्ति। (उद्यानस्य/उद्याने)

प्र–3 अधोलिखितानि पदानि आधृत्य सार्थकानि वाक्यानि रचयत-

वानराः	वनेषु	तरन्ति
सिंहाः	वृक्षेषु	नृत्यन्ति
मयूराः	जले	उत्पतन्ति

मत्स्याः	आकाशे	गर्जन्ति
खगाः	उद्याने	कूर्दन्ति

(क) वानराः वृक्षेषु कूर्दन्ति।

(ख) सिंहाः वनेषु गर्जन्ति।

(ग) मयूराः उद्याने नृत्यन्ति।

(घ) मत्स्याः जले तरन्ति।

(ङ) खगाः आकाशे उत्पतन्ति।

प्र–4 प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत-

(क) जनाः पुष्पव्यजनानि कुत्र अर्पयन्ति?

उत्तर– जनाः पुष्पव्यजनानि योगमायामंदिरे बख्तियारकाकी समाधिस्थले च अर्पयन्ति।

(ख) पुष्पोत्सवस्य आयोजनं कदा भवति?

उत्तर– पुष्पोत्सवस्य आयोजनं ऑक्टोबर्मासे भवति।

(ग) अस्माकं भारतदेशः कीदृशः अस्ति?

उत्तर– अस्माकं भारतदेशः उत्सवप्रियः अस्ति।

(घ) पुष्पोत्सवः केन नाम्ना प्रसिद्धः अस्ति?

उत्तर– पुष्पोत्सवः 'फूलवालों की सैर' नाम्ना प्रसिद्धः अस्ति।

(ङ) मेहरौलीक्षेत्रे कस्याः मन्दिरं कस्य समाधिस्थलञ्च अस्ति?

उत्तर– मेहरौलीक्षेत्रे योगमाया मन्दिरे बख्तियारकाकी समाधिस्थलञ्च अस्ति।

प्र–5 कोष्ठकेषु दत्तेषु शब्देषु उचितां विभक्तिं प्रयुज्य वाक्यानि पूरयत-

यथा- **सरोवरे** मीनाः सन्ति। (सरोवर)

(क) **तडागे** कच्छपाः भ्रमन्ति (तडाग)

(ख) **शिविरे** सैनिकाः सन्ति। (शिविर)

(ग) यानानि **राजमार्गे** चलन्ति। (राजमार्ग)

(घ) **धरायाम्** रत्नानि सन्ति। (धरा)

(ङ) बालाः **क्रीडाक्षेत्रे** क्रीडयन्ति। (क्रीडाक्षेत्र)

प्र–6 मञ्जूषातः पदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

पुष्पेषु	गङ्गायाम्	विद्यालये	वृक्षयोः	उद्यानेषु

(क) वयं **विद्यालये** पठामः।

(ख) जनाः **उद्यानेषु** भ्रमन्ति।

(ग) **गङ्गायाम्** नौकाः सन्ति।

(घ) **पुष्पेषु** भ्रमराः गुञ्जन्ति।

(ङ) बालाः **वृक्षयोः** फलानि पक्वानि सन्ति।